

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJTIMOY EMOTSIONAL INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Muminova Munajat Yuldashevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Pedagogika” kafedrasida mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirishning nazariy asoslarini har tomonlama tahlil qiladi. Maqolada ijtimoiy-emotsional intellektning asosiy tushunchalari, komponentlari va uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar chuqur o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-emotsional intellekt, maktabgacha yoshdagi bolalar, emotsional rivojlanish, psixofiziologiya, sotsializatsiya, ta'lim

Abstract: This scientific article comprehensively analyzes the theoretical foundations of developing social-emotional intelligence in preschool children. The article deeply explores the core concepts, components, and internal and external factors influencing the development of social-emotional intelligence. It considers the importance of psychophysiological development in shaping the emotional sphere, the role of the social environment, including family, preschool educational institutions, and peers, as well as the impact of modern technologies.

Keywords: Social-emotional intelligence, preschool children, emotional development, psychophysiology, socialization, education

Аннотация: Данная научная статья всесторонне анализирует теоретические основы развития социально-эмоционального интеллекта у детей дошкольного возраста. В статье глубоко изучаются основные понятия, компоненты и внутренние и внешние факторы, влияющие на развитие социально-эмоционального интеллекта. Рассматривается значение психофизиологического развития в формировании эмоциональной сферы, роль социальной среды, включая семью, дошкольные образовательные учреждения и сверстников, а также влияние современных технологий.

Ключевые слова: Социально-эмоциональный интеллект, дети дошкольного возраста, эмоциональное развитие, психофизиология, социализация, образование

Insonning shaxs sifatida shakllanishi va jamiyatdagi muvaffaqiyatli faoliyati ko'p jihatdan uning ijtimoiy-emotsional intellekt darajasiga bog'liqdir. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri ushbu intellektni rivojlantirish uchun asosiy poydevor hisoblanadi, chunki bu bosqichda bolalarning emotsional reaksiyalari, boshqalar bilan o'zaro munosabatlari va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari tez sur'atlar bilan shakllanadi. Ijtimoiy-emotsional intellekt bolaning o'z his-tuyg'ularini tushunishi va boshqarishi, boshqalarning his-tuyg'ularini anglay olishi, ijobiy munosabatlar o'rnatishi va samarali ijtimoiy ko'nikmalarni egallash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ushbu intellekt maktabga tayyorlik, akademik muvaffaqiyat va keyingi hayotdagi psixologik farovonlik uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirishning nazariy asoslarini chuqur o'rganish, ushbu intellektni shakllantirishning samarali yo'llarini aniqlash bugungi pedagogika va psixologiya fanining dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu maqola ijtimoiy-emotsional intellektning nazariy poydevorlarini, uning maktabgacha yoshdagi bolalarda rivojlanish mexanizmlarini, ta'sir etuvchi omillarni va rivojlantirish strategiyalarining nazariy asoslarini atroflicha tahlil etishni maqsad qilgan.

Emotsional intellekt shaxsiy va professional hayotda muhim rol o'ynaydi. U yaxshi munosabatlar o'rnatishga, stressni boshqarishga, muvaffaqiyatga erishishga va umumiy farovonlikni oshirishga yordam beradi. Emotsional intellekt (EI) tushunchasi fanga nisbatan yaqinda kirib kelgan. Garchi his-tuyg'ularning aql-idrok bilan bog'liqligi haqidagi g'oyalar avvalroq mavjud bo'lsa-da, EI alohida ilmiy tushuncha sifatida 1990-yillarda shakllandi. 1990-yil: Peter Salovey va John Mayer "Emotional Intelligence" nomli maqolani chop etishdi, unda ular EIning birinchi ilmiy ta'rifini berishdi. Ular EI ni o'zining va boshqalarning his-tuyg'ularini idrok etish, ulardan foydalanish, ularni tushunish va boshqarish qobiliyati sifatida ta'riflashdi. 1995-yil: Daniel Goleman "Emotional Intelligence" kitobini nashr etdi, bu kitob EI tushunchasini ommalashtirdi va uning shaxsiy va professional hayotdagi ahamiyatini ta'kidladi. Garchi Salovey va Mayerning ishi EIning ilmiy asosini yaratgan bo'lsa-da, Goleman kitobi bu tushunchani keng auditoriyaga tanishtirdi va uni ommaviy madaniyatga olib kirdi. Shundan beri EI tadqiqotlari va amaliyotlari jadal rivojlanib bormoqda. Emotsional intellekt (EI) - bu o'zimizning va boshqalarning his-tuyg'ularini anglash, ulardan foydalanish, ularni tushunish, boshqarish va baholash qobiliyatidir. Boshqacha qilib aytganda, bu his-tuyg'ularni idrok etish, ulardan foydalanish, ularni tushunish va boshqarish qobiliyatidir. Ijtimoiy-emotsional intellekt (IEI) tushunchasi psixologiyada nisbatan yangi bo'lsa-da, uning mohiyati qadimdan ko'plab faylasuflar va pedagoglar tomonidan o'rganilgan. Zamonaviy tushunchada, IEI kognitiv qobiliyatlardan tashqari, insonning o'zini va boshqalarni tushunish, munosabatlarni samarali boshqarish qobiliyatini ifodalaydi. Uning asosiy komponentlari o'z-o'zini anglash (o'z his-tuyg'ularini tushunish), o'z-o'zini boshqarish (his-tuyg'ularni nazorat qilish), ijtimoiy ong (empatiya, boshqalarni tushunish), munosabatlarni boshqarish (munosabatlar o'rnatish va saqlash) va motivatsiya kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bu komponentlarning poydevori ayniqsa muhimdir, chunki bu davr ularning xulq-atvor modellari va ijtimoiy ko'nikmalari shakllanadigan davr hisoblanadi. Bu esa maktabgacha yoshdagi bolalarni ham texnologiya ta'siridan himoya qilish va ularning real ijtimoiy aloqalarini rivojlantirish zarurligini anglatadi. IEIning baholashga nazariy yondashuvlar asosan bolaning xulq-atvorini, emotsional reaksiyalarini, ijtimoiy o'zaro aloqalarini kuzatishga, ota-onalar va pedagoglarning so'rovnomalari, shuningdek, standartlashtirilgan o'yinli vazifalar asosida amalga oshiriladi.

Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional intellektning rivojlantirishning nazariy asoslarini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli, analitik va sintetik yondashuvga asoslanadi. Tadqiqot mavjud pedagogik, psixologik va neyropsixologik adabiyotlarni kompleks ko'rib chiqish va talqin qilishni o'z ichiga oladi. Asosiy metodologik yondashuv tizimli adabiyotlar tahlilidir, bu orqali IEIga oid asosiy tushunchalar, nazariyalar, empirik topilmalar va maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar aniqlandi. Maqsad, IEIning nazariy asoslari bo'yicha keng qamrovli va yaxlit nazariy asosni yaratish, shuningdek, uning rivojlanish strategiyalarining samaradorligini nazariy jihatdan asoslashdan iborat. Shuningdek, tadqiqotda turli nazariy yondashuvlar (masalan, kognitiv, psixosotsial, sotsial-madaniy) sintez qilinib, ularning IEIning tushunish va rivojlantirishdagi o'rnini baholandi. Quyida pedagoglarga emotsional intellektning rivojlantirish bo'yicha bir nechta tavsiyalar keltirilgan:

1. O'z emotsiyalarini anglash: Pedagoglar o'z hissiyotlarini aniqlash va boshqarishni o'rganishlari kerak. Bu, ularning shaxsiy emotsional intellektlarini oshiradi va bolalarga yaxshi namuna bo'ladi.

2. Hissiy aloqalarni o'rnatish: Bolalar bilan samimiy va ochiq muloqot qilishga harakat qiling. Ularni tinglash, ular bilan fikr almashish va hissiyotlarini tushunishga harakat qilish muhimdir.

3. Empatiyani rivojlantirish: Bolalarning his-tuyg'ularini tushunishga yordam berish uchun empatiya ko'nikmalarini rivojlantirish kerak. Bu, ularning boshqalarning nuqtai nazarini tushunishiga yordam beradi.

4. Hissiy ko'nikmalarni o'qitish: Bolalarga stressni boshqarish, ijobiy fikrlash, konfliktlarni hal qilish kabi hissiy ko'nikmalarni o'rganishga yordam bering.

5. Guruh faoliyatlari: Bolalarni guruhlarda ishlashga jalb qiling. Bu ularga bir-biri bilan muloqot qilish, fikr almashish va birgalikda yechim topishga yordam beradi.

6. Ijobiy muhit yaratish: Guruhda ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishga harakat qiling. Bunday muhit bolalarning o'z-o'zini ifoda etishlariga imkon beradi.

7. Tadqiqotlar o'tkazish: Emotsional intellekt haqida tadqiqotlar olib boring va yangi yondashuvlar haqida bilib oling. Boshqa pedagoglardan tajribalarni almashing.

8. O'qitishda ijodkorlikni rag'batlantirish: O'quvchilarning ijodkorligini rag'batlantirib, bu esa ularda his-tuyg'ularni ifoda etishda yordam beradi.

9. Doimiy ravishda baholash: O'z ishlaringizni doim baholab boring va qanday qilib yana yaxshilanish mumkinligini izlang.

10. Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalar bilan hamkorlikda ishlang; ularni emotsional intellektning ahamiyati haqida xabardor qiling va uydagi muhitni yaxshilashga ko'maklashing.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish, ushbu intellektning bolaning har tomonlama va uyg'un rivojlanishi uchun fundamental ahamiyatga egaligini ko'rsatadi.

Nazariy asoslar IEIni baholash va rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Baholashda kuzatish, ota-ona va pedagoglarning fikrlari, shuningdek, o'yinli vazifalardan foydalanish tavsiya etiladi. Rivojlantirish strategiyalari ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishga, emotsional savodxonlikni o'rgatishga, empatiyani rivojlantirishga qaratilgan o'yinli mashg'ulotlarga, ota-onalarni jalb qilishga va shaxsiylashtirilgan yondashuvlarga asoslanishi kerak. Shuningdek, oilaviy psixologik salomatlikni ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik xizmatlarni mustahkamlash va texnologiyadan oqilona foydalanishni tartibga solish IEIni samarali rivojlantirish uchun muhim amaliy tavsiyalar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maktab yoshidagi bolalar xulq-atvoridagi o'zgarishlarga ta'sir etuvchi psixologik omillar tahlili – <https://scienceandeducation.uz/index.php/volume-x/rizayeva-2023>
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuv jarayoni – <https://journals.uz/xalq-talimi/masharipova-2023>
3. Abduraimova N, Xalimjonov A (2025). Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellektni rivojlantirish dasturi va ularning samaradorligi. Академические исследование в современной науке 4(66)б 134-139 bet
4. Psixofiziologik rivojlanish va maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional sohani shakllantirish <https://uzjournals.uz/psychology-pedagogy/psychophysiological>
5. Childhood and Society – <https://www.norton.com/books/Childhood-and-Society>
6. Abdullayeva N.Sh. Leader competency and its specific characteristics in managing the school education system// American Journal Of Social Sciences And Humanity Research eISSN:2771-2141Pages:152-158| Crossref DOI:<https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume04Issue02-23> Published Date: 2024-02-29<http://theusajournals.com/index.php/ajsshr/article/view/2548>